

De stroo-opbrengst is sterk toegenomen bij Chanteclair en Flèche d'Or.

Proefveld N. Gr. 418, aangelegd bij *Mevr. de Wed. F. Joling, Stadspolder*.

Grondsoort: zware kalkrijke klei.

Voorvrucht: boonen.

Stikstofbemesting: 125 kg kalkammonsalpeter.

Aantal parallellen: 1; groote perceelen.

Gezaaid: 27 en 28 November 1936.

Oogstresultaten.

	Opbrengst in kg/ha	
	zaad	stroo
Juliana	4203	5044
Joncquois	3903	4822
Carsten	4221	5250
Mendel	4201	5885

De Joncquois gaf, hoewel nog geen lage, toch een geringere zaadopbrengst dan de overige rassen, die in zaadopbrengst volkomen aan elkaar gelijk waren.

Mendel gaf de hoogste stroo-opbrengst, Joncquois de laagste. De roestaantasting bij dit laatste ras was vrij erg.

Proefveld N. Gr. 419, aangelegd op het bedrijf van *A. Busscher*, gelegen in den *Stadspolder*.

Grondsoort: zware kalkrijke klei.

Voorvrucht: klaver en karwij.

Stikstofbemesting: 50 kg kalkammonsalpeter.

Aantal parallellen: 1; groote perceelen.

Gezaaid: 9 October 1936.

Oogstresultaten.

	Opbrengst in kg per ha	
	zaad	stroo
Juliana	3533	5100
Invicta	4147	5525
Carsten	3371	5386
Imperial IIa	3800	6171
Joncquois	3532	4906

Invicta is hier weer eens nummer één. Dan volgt Imperial IIa. Juliana en Joncquois gaven iets minder, terwijl de Carsten geheel onderaan staat.

De Imperial gaf een flinke stroo-opbrengst; bij de Joncquois was deze aan den lagen kant.

De Carsten had erg van roest te lijden, terwijl de Joncquois sterk door de tarwegalmug werd aangetast.

Het gedeelte van het veld met karwij als voorvrucht was bij alle rassen weelderiger dan het gedeelte met klaver als voorvrucht.

Proefveld N. Gr. 410, aangelegd bij *H. de Haan te Hellum*.

Grondsoort: roodoorn.

Voorvrucht: suikerbieten.

Stikstofbemesting: 285 kg kalkammonsalpeter per ha.

Aantal parallellen: 1; groote perceelen.

Gezaaid: 28 November 1936.

Oogstresultaten.

	Opbrengst in kg per ha	
	zaad	stroo
Juliana	3824	5200
Joncquois	3895	4600
Benoist 40	3530	4300
Hâtif de Wattines	3718	5200

De Joncquois staat hier in zaadopbrengst bovenaan, spoedig gevolgd door de Juliana en zelfs door de Hâtif de Wattines.

De Benoist 40 laat het hier zoowel in zaad- als in stroo-opbrengst zitten.

De Joncquois en Benoist 40 waren het ergst door galmug aangetast; roest trad niet in erge mate op.

Bespreking winterrassen.

In samenwerking met Prof. Broekema te Wageningen zal op Donderdag 16 September a.s., des namiddags 2 uur, in het Landbouwhuis te Groningen een bijeenkomst worden gehouden, waar van gedachten kan worden gewisseld over de resultaten der wintertarwe- en wintergerstrassen.

Een ieder, die deze vergadering wenscht te bezoeken voor oriëntering of mededeeling kan doen omtrent ervaringen met nieuwere rassen, is op deze bijeenkomst welkom.

De Rijkslandbouwoconsulent,
Ir. G. VEENSTRA.

Iets over de geschiedenis van den bodem in de provincie Groningen.

I.

Als op de school de aardrijkskunde van Drente wordt behandeld, houdt de onderwijzer of de leeraar in den regel een vrij uitvoerig betoog over de ligging en den bouw van de Drentsche dorpen en over het markestelsel, dat daar vroeger heeft geheerscht. Hij vertelt van den brink, waar alle boerderijen omheen liggen, over de groengronden en over de bouwgronden, de esschen, die men rondom de dorpen vindt. Hij zal dan verder mededeelen, hoe wel van oudsher de boer in den esch verschillende stukken bouwland had liggen, die zijn persoonlijk eigendom waren, doch dat nog maar betrekkelijk kort geleden de groengronden langs de riviertjes en de woeste gronden buiten den esch gemeenschappelijk bezit waren van alle eigenerfde boeren van het dorp tezamen. Zoo zal hij dus wat de Duitschers noemen de „Siedlungsgeschichte”, de geschiedenis van de nederzettingen en de „Agrargeschichte”, de geschiedenis van de verhoudingen in de agrarische maatschappij, in Drente uitvoerig bespreken.

Het is ons niet bekend, of er ooit een Groninger leerling is geweest, die de vraag heeft gesteld, hoe het met de geschiedenis van de nederzettingen en al die andere dingen, waarvan z'n onderwijzer, wat Drente betreft, zooveel wist te vertellen, in Groningen was gesteld. Is er zoo'n jongen geweest, dan zal hij waarschijnlijk wel met een kluitje in het riet zijn gestuurd, daar z'n leermeester voor zichzelf moest bekennen, dat hij daar niet zoo erg veel van wist. Dit ligt niet aan den onderwijzer, want het is niet zijn schuld, dat de wetenschap zich in dit opzicht met Drente en de andere oostelijke provincies van ons land veel meer bezig heeft gehouden, dan met onze noordelijkste gewesten. Op de oorzaken van dit verschijnsel behoeven we niet in te gaan, doch het gevolg er van is, dat onze kennis van het ontstaan en de ontwikkeling van de nederzettingen en van het vroegere agrarische systeem (of liever agrarische systemen) in ons gewest nog betrekkelijk gering is. Wel heeft over de geschiedenis van een deel van de nederzettingen (de terpdorpen) de bestudeering door de Vereeniging voor Terpenonderzoek, onder de voortreffelijke leiding van Dr. Van Giffen, veel licht verspreid. Slechts een deel van de Groninger dorpen echter zijn terpdorpen en over de andere dorptypen is vrijwel niets geschreven. Over de geschiedenis van de agrarische systemen zijn in den loop der tijden wel verschillende studies

ALGEMEENE FRIESCHE LEVENSVZERKERING-MY.

BURMANIAHUIS - LEEUWARDEN

Kantoor te Groningen: Vischmarkt 54a

Tel. 3330

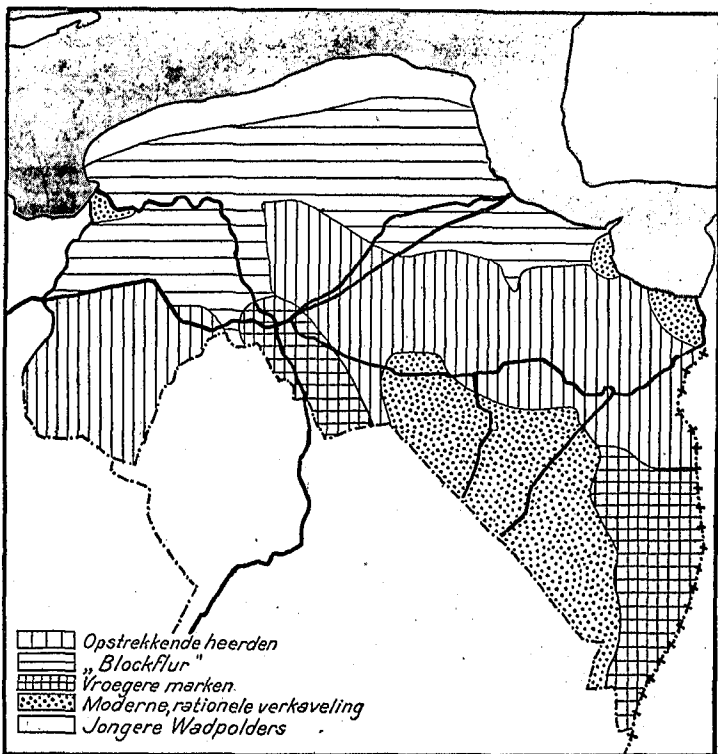
De „ALGEMEENE FRIESCHE” te Leeuwarden is de grootste Onderlinge Levensverzekering-Maatschappij in Nederland.

Verzekerd kapitaal ruim 294 millioen gulden.

gepubliceerd (zeer goed is o.a. het eenige jaren geleden verschenen boek van Dr. O. Postma over de Friesche Kleihoeve), doch het zal nog wel een heelen tijd duren, voor het laatste woord hierover is gezegd.

Is onze kennis dus nog zeer onvolledig, het zou toch van belang zijn, dat er wat meer ruchtbaarheid aan gegeven werd en er dus meer over gesproken en geschreven werd. In de eerste plaats, omdat er toch veel interessante zaken bekend zijn. Vorm, grootte en ligging van de boerenbedrijven in de verschillende deelen van Groningen kunnen we grootendeels reeds uit de geschiedenis verklaren. Het ontstaan en de tegenwoordige vorm van de dorpen staat met de ligging van de boerenbedrijven in nauw verband, zoodat hier ook heel wat van valt te zeggen. In de tweede plaats zal, als er aan de voorloopige uitkomsten wat meer bekendheid wordt gegeven, uit den kring van de Groninger landbouwers en andere Groninger plattelanders, die zich voor deze zaken interesseeren, misschien nog heel wat los kunnen komen, dat de dikwijls zeer schaarsche gegevens kan aanvullen.

We zullen trachten in eenige artikelen een kort overzicht te geven van dit belangrijke onderdeel van de geschiedenis van het platteland van ons gewest. Men vergete hierbij dus echter niet, dat vele van de hier getrokken conclusies nog slechts voorloopig zijn.

Verspreiding van de verkavelingsvormen in de provincie Groningen.

Ons gewest valt uit het oogpunt van „Siedlungs-“ en „Agrar-geschiede“ in vier deelen te verdeelen. Het zijn in historische volgorde:

1. De oud-Saksische gebieden.

Zooals men weet, is het platteland van onze provincie van oorsprong voor het grootste gedeelte een Friesch land. In het Oldambt, Fivelgo, Hunsingo en het Westerkwartier werd tot pl.m. 1450 de Friesche taal gesproken en de cultuur droeg er een uitgesproken Friesch karakter, zooals o.a. blijkt uit de oud-Friesche wetten, die ons bewaard zijn gebleven. Pas in den loop van de 15de eeuw heeft het Friesch plaats gemaakt voor het tegenwoordige Groninger dialect, dat van Saksischen oorsprong is.

Verschiedende deelen van onze tegenwoordige provincie waren echter van oudsher door Saksen bewoond, n.l. de stad Groningen en omgeving en Westerwolde. Deze deelen hadden van oorsprong dan ook hetzelfde agrarische systeem als Drente: markten met esschen en gemeenschappelijke weidelanden, heiden, bosschen enz.

Als men op de stafkaart de Westerwolder dorpen Wedde, Vlachtwedde, Onstwedde en Sellingen, met de bijbehorende

gehuchten, vergelijkt met de oude markedorpen in Drente, dan zal men zonder veel moeite en ondanks de vele veranderingen, die in de latere jaren hebben plaats gevonden, kunnen zien, dat we hier te maken hebben met hetzelfde type.

Moeilijker valt het om in een dorp als Haren en vooral in een stad als Groningen een oud-Saksisch boerendorp terug te vinden. Toch laat ook hier de geschiedenis ons geen oogenblik in twijfel. Zooals men weet beschouwt men in den regel de Groote Markt en de Vischmarkt in Groningen als de rest van den brink van het Drentsche dorp, waaruit de stad zich heeft ontwikkeld.

2. Het gebied met den „Blockflur“.

De Duitschers spreken van een „Blockflur“ als het land door slooten en andere perceelsscheidingen wordt verdeeld in schijnbaar kris-kras dooreen gelegen onregelmatig vierkante stukken, zoodat het gebied op een kadaster- of stafkaart den indruk maakt van een veld klei, dat door de droogte is gebarsten.

Een dergelijken „Blockflur“ vindt men in onze provincie in het gebied, dat grootendeels samenvalt met de streek waar men de wierden vindt, d.w.z. in het Klei-Oldambt (niet Klein-Oldambt, zooals o.a. in de landbouwverslagen steeds ten onrechte geschreven wordt), in het Noorden van Fivelgo, in Hunsingo en in het Noorden van het Westerkwartier. In den regel liggen in dit gebied de woningen van burgers en arbeiders in een groep bijeen, zoodat men dorpen heeft met een duidelijke kom. Meestal liggen de dorpen op en om een wierde. De boerderijen staan in het land verspreid aan landwegen, die van de terpen in alle richtingen uitstralen.

3. Het gebied met de opstrekken heerden.

Men spreekt in onze provincie van een opstrekken heerd, als alle tot een boerderij behorende stukken land in een rechte lijn achter elkaar liggen en zodoende tezamen een lange smalle strook gronds vormen, die zich gewoonlijk zoowel vóór als achter de boerderij uitstrekt. Meestal loopt er een weg ongeveer loodrecht op de richting van de heerden, waardoor deze in twee stukken worden gesneden. Langs dezen weg liggen de boerderijen. Een dorp, dat uit opstrekken heerden is opgebouwd, krijgt op deze manier een zonderlingen vorm. Het bestaat uit een soms vele kilometers langen weg, waarlangs op regelmatigen afstand de boerderijen liggen. Een eigenlijke kom bezitten deze „Reihendörfer“ niet. In de omgeving van de kerk is echter meestal de ruimte tusschen de boerderijen opgevuld met huizen van burgers, die dus eveneens aan den hoofdweg wonen. Hier en daar staan loodrecht op den weg, dus in de richting van de heerden, doodlopende zijwegen, in het Oldambt als „lanen“ aangeduid, waarlangs meestal de huizen van de landarbeiders staan.

Het meest bekend zijn de opstrekken heerden van het Oldambt, of beter gezegd van dat deel van het Oldambt, dat men vroeger het Wold-Oldambt noemde, d.w.z. het geheele Oldambt, behalve het Klei-Oldambt. Men vindt ze echter niet alleen dáár, doch merkwaardigerwijze overal in onze provincie, waar het woord *wold* in plaats- en streeknamen veel voorkomt. Ze komen voor in de gemeente Slochteren (*Duurswold*), in de omgeving van Bedum, waar men *Noordwold* en *Zuidwold* vindt en in het Zuiden van het Westerkwartier, dat vroeger bestond uit de deelen *Langwold* en *Vredewold* en waar men nu nog *Oostwold* en *Midwold* vindt.

Lang niet overal in de provincie zijn de opstrekken heerden echter zuiver bewaard gebleven. Behoorde vroeger steeds de geheele heerd bij één en dezelfde boerderij, later heeft men deze veelal in percelen verkocht en bij erfenis verdeeld, zoodat de heerden in stukken werden gekapt. Het zuiverst zijn ze nog in het Oldambt. Het bekleemrecht heeft hier in de hand gewerkt, dat de boerderijen in hun ouden vorm ongerept bewaard bleven. Bovendien hebben we hier in hoofdzaak te maken met kleigronden; om den lezer welbekende redenen gaat men op kleigrond nu eenmaal minder gemakkelijk tot splitsen van boerderijen over dan op zandgrond.

In het zuidelijk Westerkwartier echter, waar het bekleemrecht nooit een groote beteekenis gehad heeft en waar lichtere gronden overheerschen, hebben weinig boerenbedrijven nog den vorm van een zuivere opstrekken heerd.

4. De gebieden met moderne, rationeele verkaveling.

In deze gebieden heeft de mensch naar een vast en wel-overwogen plan den bodem verdeeld, om op deze wijze perceelen te vormen, die een, met het oog op ontginning en exploitatie, gunstigen vorm hebben. De gebieden met rationeele verkaveling zijn alle na 1600 in cultuur gebracht. Voor dien tijd schijnt men zich bij ontginning en inpoldering om den vorm van de perceelen vrijwel in het geheel niet te hebben bekommerd.

Rationeele verkaveling vindt men natuurlijk in de eerste plaats in de Groninger Veenkoloniën, die in de 17de, 18de en 19de eeuw, grootendeels onder de energieke leiding van de stad Groningen, zijn ontgonnen. Het grondprincipe van alle veenkoloniën is, zooals men weet, ongeveer hetzelfde: één of twee hoofdkanalen met zijkanalen (de wijken); tusschen deze zijkanalen, langs de hoofdkanalen, staan nu de boerderijen. Het resultaat is bekend: de eindeloos lange en vervelende veenkoloniale dorpen.

Een rationeele verkaveling vindt men verder in de Dollardpolders, voor zoover deze toebehooren of toebehoorden aan de stad Groningen, n.l. de Kroonpolder (gedeeltelijk) de Stads-polder, de Reiderwolderpolder (gedeeltelijk) en de Carel Coenraadpolder (gedeeltelijk). Verder vindt men deze verkaveling ook in den Johannes Kerkhovenspolder bij Termunten en in de Ruigezandsterpolders aan de monding van het Reitdiep.

Op het kaartje hebben we de verschillende gebieden schematisch aangegeven. Het is natuurlijk moeilijk om de grenzen tusschen de verschillende gebieden, waar de verkavelingsvormen in elkaar overgaan, precies aan te geven. Om het in alle opzichten nauwkeurig te doen, zouden ons heel wat meer plaatselijke gegevens ten dienste moeten staan, dan nu het geval is. Het zal den lezer, die in de geschiedenis van ons gewest geen vreemde is, misschien opvallen, dat enkele gebieden, die vroeger staatkundig tot het Saksische gedeelte van ons gewest behoorden, hier niet tot het oud-Saksische gebied gerekend worden. Dit komt, omdat de opstrekken heerden (een typisch Friesche verkavelingsvorm) in de randen van het Saksische gebied zijn doorgedrongen. Over de oorzaken van dit verschijnsel in een volgend artikel meer.

De jongere wadpolders hebben een verkaveling, die groote gelijkheid vertoont met die van het gebied van de opstrekken heerden. Daar het achterliggende land (het Hoogeland) echter een „Blockflur” en geen opstrekken heerden heeft, kunnen ze niet tot het eigenlijke gebied van de opstrekken heerden worden gerekend.

Over de moderne, rationeele verkaveling valt in dit verband verder weinig te zeggen; ze is een product van meetketting en teekentafel. Op het markesysteem behoeven we hier ook niet meer speciaal de aandacht te vestigen, al zal het terloops nog wel eens ter sprake komen. Van den „Blockflur” en de opstrekken heerden, twee verkavelingsvormen, die we in hoofdzaak in het oud-Friesche gedeelte van ons gewest vinden, hopen we echter in de volgende artikelen nog iets meer te zeggen.

Dr. E. W. HOFSTEE.

H.H. VEEHOUDERS.

Bevruchtingbougles voor koeien en paarden.

Ontsmettingplaatjes, zalf en staafjes.

Speenzalf, snel heeland en vliegenwerend.

Wrangpoeders, longjachtpoeders.

Vlekziekteserum en cultuur voor varkens.

Vaccin tegen pokken en diphterie bij kippen.

Melkpompen, uierpijpjes, opstekers enz.

Komt U eens met ons praten? Wij staan

U graag met alle inlichtingen ten dienste.

DROGISTERIJ D. C. DE JONGE,

LAGE DER-A 4 — GRONINGEN.

INGEZONDEN MEDEDEELING.

MARKTBERICHTEN.

Commissienoteering V. E. G.

Groothandelsprijs f 4.—, kleine eieren f 3.40, kuikeneieren f 2.25 per 100 stuks. Kleinhandel f 1.— per 20 stuks.

Coöp. Eierveiling „Het Noorden”.

Winkelierseieren f 3.82—f 4.07. Hoenderparkeieren f 4.09—f 4.72. Kuikeneieren f 2.70—f 3.50. Alles per 100 stuks. Aanvoer 9000 stuks.

Eierveiling Gruno.

Kipeieren f 3.83—f 4.38; kleine eieren f 3.66—f 3.83; kuikeneieren f 2.46; eendeieren f 2.60—f 3.25. Alles per 100 stuks.

Vrije handel.

Groothandelsprijs kipeieren f 4.—; kleine eieren f 3.40; kuikeneieren f 2.50. Alles per 100 stuks. Kleinhandelsprijs f 0.95 per 20 stuks. Prijzen lager.

	VEE.		
Groningen, 7 Sept.	1e soort	2e soort	3e soort.
Kalf- en melkkoeien	f 270—280	f 240—260	f 170—200
Kalfvaarzen	• 220—250	• 170—190	• ———
Voorj.kalv. koeien	• ———	• ———	• ———
Vroegm. koeien	• 190—220	• 150—170	• ———
Vare koeien	• 160—180	• 120—140	• ———
Vaarzen	• ———	• ———	• ———
Stieren	• 0.62—0.64	• 0.54—0.58	• ———
		per kg slachtgewicht.	
Kalveren en pinken	• ———	• ———	f ———
Slachtvee	• 0.69—0.70	• 0.60—0.62	f 0.40—0.44
Vette kalveren	• 0.90—0.92	• 0.78—0.82	p. kg slachtgew.
Melkschapen	• 17—22	• ———	f ———
Weideschapen	• 18—22	• ———	• ———
Vette lammeren	• 16—19	• ———	• ———
Weidelammeren	• 9—12	• ———	• ———
Vette schapen	• 28—32	• 20—24	• ———
Biggen	• 10—16 (f 1.60—f 2.— per week)		
Vette varkens		f 0.58—0.59	f 0.54—0.56
Zouters			• 0.54—0.56

De aanvoer bestond uit: 375 runderen, 219 kalveren, 99 vette- en graskalveren, 571 schapen, 556 varkens, 1 paard, 12 bokken, 139 biggen. Totaal 1972 stuks vee.

Op de afdeeling kalf- en melkvee, slachtvee en die der stieren verkeerde de markt vrijwel in één doen, alleen het aanbod was vanwege de Israëlietische feestdagen zeer klein. Vette kalveren bij niet grooten aanvoer goed te plaatsen met hogere prijzen. De nuchtere kalveren werden verhandeld van f 7—f 11; zware kalveren brachten meer op.

In wolvee had de handel in de vette schapen een prijshoudend verloop, voor de vette lammeren waren de prijzen, mede in verband met den kleinen aanvoer, ruim zoo hoog.

Voor de vette varkens liepen over 't geheel de prijzen iets terug, voor enkele van de beste kwaliteiten en Hollandsche vette varkens werd 60—62 ct. per kg bedongen. Zouters ruim zoo hoog. Biggen nauwelijks prijshoudend. (N. v. h. N.)

DIVERSEN.

Bierum, 8 Sept. *Ervtentstoo*, f 15 per 1000 kg., levering direct af boerderij. *Klaverhooi*, f 20 per 1000 kg. *Vlas* geen handel.

(Vervolg op pag. 10).

Iets over de geschiedenis van den bodem in de provincie Groningen.

II.

De „Blockflur”.

Eenige eeuwen voor het begin van onze jaartelling was het Noorden van onze provincie waarschijnlijk nog geheel onbewoond. De later zoo dicht bevolkte kleilanden van het Hoogeland lagen nog woest.

Wel treffen we dan reeds een bevolking aan op de zandgronden in het Oosten van ons land, o.a. in Drente. De menschen, die daar toen woonden, zijn waarschijnlijk de directe voorouders van de latere Saksische bevolking van deze streken en ze worden door Dr. Holwerda, den bekenden onderzoeker van onze oudste geschiedenis, dan ook aangeduid als proto-Saksen.

Ongeveer 200 jaar voor Chr., misschien iets vroeger of iets later, vertoont zich in het Noorden van ons land echter een nieuw bevolkingselement: de Friezen. Zeker weten we natuurlijk niet, waar deze vandaan gekomen zijn, maar waarschijnlijk zijn ze uit het Noorden, langs de kusten, ons land binnengedrongen. Ze vestigden zich o.a. op de zoo juist genoemde kleigronden in het Noorden van onze provincie, het gebied dus, dat we op het kaartje in ons vorige artikel hebben aangeduid als het gebied van den „Blockflur”.

Was de ligging van ons land dezelfde geweest als tegenwoordig, dan zouden de Friezen waarschijnlijk wel een andere woonplaats hebben uitgezocht. Werd ons land niet door dijken beschermd, dan zou, naar men weet, bij hoogen vloed een groot deel van onze provincie onderloopen, terwijl bij stormvloed alles, behalve de hoogere zandgronden, onder water zou komen te staan. De Friezen waren toen de kunst van het dijken leggen nog niet meester en was de toestand dus geweest zooals nu, dan zouden ze zich permanent aan overstromingen hebben blootgesteld. Dat een volk zich niet gaat vestigen in een land, dat voortdurend onderloopt, spreekt vanzelf. Het land moet toen dus hooger gelegen hebben dan tegenwoordig en dat dit ook inderdaad het geval is geweest, wordt door tal van feiten bevestigd. Niet alleen lag de kleigrond van Noord-Groningen toen hoog genoeg om het zonder bescherming van dijken te bewonen, doch het strekte zich bovendien veel verder zeewaarts, misschien tot aan de waddeneilanden, uit.

Op dit land vestigden zich dus de Friezen. Ze waren, toen ze hier aankwamen, waarschijnlijk reeds landbouwers en vee-telers en ze vonden daar op de klei een ideale woonplaats.

De vraag is nu, hoe de Friezen het land, dat ze in beslag namen, onder elkaar verdeelden. Als alle Germaansche stammen was de stam der Friezen in dien tijd nog opgebouwd uit geslachten, d.w.z. groote familiegroepen, waarvan de leden allen van éénzelfden stamvader afstamden, of althans meenden daarvan af te stammen. Deze geslachten vormden toen het fundament van de maatschappij. Onze samenleving is opgebouwd uit groepen, die gebonden zijn aan een bepaald woongebied, de dorpen, de steden enz., de oud-Germaansche maatschappij echter uit de geslachten. De geslachten nu zijn het, die bij de Germanen optreden als de bezitters, in hoogste instantie, van den grond. Als een stam zich ergens vestigde, werd aan ieder geslacht een bepaald terrein aangewezen en binnen dat gebied was het geslacht heer en meester over den bodem. Niemand uit een ander geslacht kon zich daar rechten op den bodem verwerven. Zoo is het bij de Friezen waarschijnlijk ook gegaan en in het grondgebied van de dorpen en gehuchten in het Noorden van onze provincie kunnen we in vele gevallen het grondgebied van deze oude geslachten terugvinden.

Een andere kwestie is echter, hoe *binnen* de geslachten de verdeling van den grond over de verschillende gezinshoofden plaats vond. Meestal neemt men aan, dat bij de Germanen in het algemeen omstreeks Christus geboorte nog *gemeenschappelijk grondbezit* bestond. Dat beteekent, dat het grondbezit van de geslachten niet definitief onder de gezinshoofden was verdeeld, doch dat alle grond in het bezit bleef van alle geslachtsgenooten gezamenlijk. Niemand had grond in eigen, individueel bezit, behalve dan die, waarop huis en erf waren gelegen. Al het andere was gemeenschappelijk. De woeste grond werd door alle geslachtsgenooten gezamenlijk tot bouwgrond ontgonnen.

Als men op deze wijze een stuk grond voor bebouwing geschikt had gemaakt, werd het door grenssteen en greppels in een aantal strooken verdeeld en ieder gezinshoofd werden dan één of meer strooken toegewezen. Deze strooken werden echter niet zijn particulier eigendom. Hij had ze slechts voor een beperkt aantal jaren in gebruik. Na een bepaalden tijd, meestal vier of zes jaar, werden de strooken opnieuw verdeeld, zoodat ieder op zijn beurt de verschillende strooken in gebruik kreeg en dus niemand boven een ander werd bevoordeeld. Werd het aantal gezinshoofden grooter, dan werden de strooken smaller gemaakt. Kreeg men op den duur echter werkelijk gebrek aan bouwland, dan werd een nieuw stuk land ontgonnen, waarin ieder weer zijn strook aangewezen kreeg.

Had, wat de bouwgrond betreft, ieder — tenminste tijdelijk — nog een eigen perceel, de andere gronden, de weilanden, de bosschen, de heiden en de venen, tezamen vormende de z.g.n. *almende*, waren geheel in gemeenschappelijk gebruik. Op de weilanden mocht ieder een bepaald aantal koeien of ander vee drijven, uit de bosschen en venen mocht ieder zooveel hout en turf halen, als hij voor eigen gebruik noodig had.

In latere eeuwen is het telkens weer opnieuw verdeelen van de bouwlanden in onbruik geraakt. Ieder gerechtigd dorpsbewoner kreeg dus verschillende strooken bouwland in eigen, individueel bezit. De rest van het dorpsbezit bleef echter gemeenschappelijk eigendom. Niemand kon van een bepaald stuk van de almende zeggen, dat het zijn eigendom was, niemand kon eischen, dat hem zijn aandeel in de gemeene gronden als individueel bezit werd afgestaan.

Het zal den lezer duidelijk zijn, dat het agrarische systeem, dat we in het bovenstaande schilderden, het markestelsel is, zooals we dat o.a. van Drente kennen. Een dergelijk markesysteem, zij het dan niet overal in precies denzelfden vorm, heeft eeuwenlang in het grootste deel van West-Europa geheerscht.

Hebben de Friezen en meer in het bijzonder de Noord-Groninger Friezen, een dergelijk stelsel, ook gekend, m.a.w. heeft in het gebied van den „Blockflur” een markesysteem bestaan, evenals in Drente? Naar wij meenen, is dit *niet* het geval geweest. O.i. heeft in het agrarische systeem van de Friezen het gemeenschappelijke grondbezit nooit een rol van beteekenis gespeeld.

Hoe bij de Friezen in het gebied van den „Blockflur” de verdeling van den grond dan wel tot stand gekomen is? De wijze, waarop deze nu nog bij verschillende volken buiten Europa plaats vindt, geeft ons hiervoor een duidelijke aanwijzing. Ook bij de bedoelde volken is het regel, dat ieder geslacht een bepaald grondbezit toegewezen krijgt, doch binnen de geslachten bestaat daar *geen* gemeenschappelijk grondbezit. Ieder gezinshoofd ontgint daar met de zijnen op zijn eigen houtje een stuk grond binnen het gebied van het geslacht. Als hij het op deze wijze voor bebouwing geschikt gemaakt heeft, wordt het daardoor automatisch zijn persoonlijk eigendom. De grond, die nog niet is ontgonnen, blijft voorloopig gemeenschappelijk eigendom en wordt ook gemeenschappelijk gebruikt. Op den duur zal echter bij toenemende ontginning als vanzelf het geheele gebied in persoonlijk eigendom overgaan.

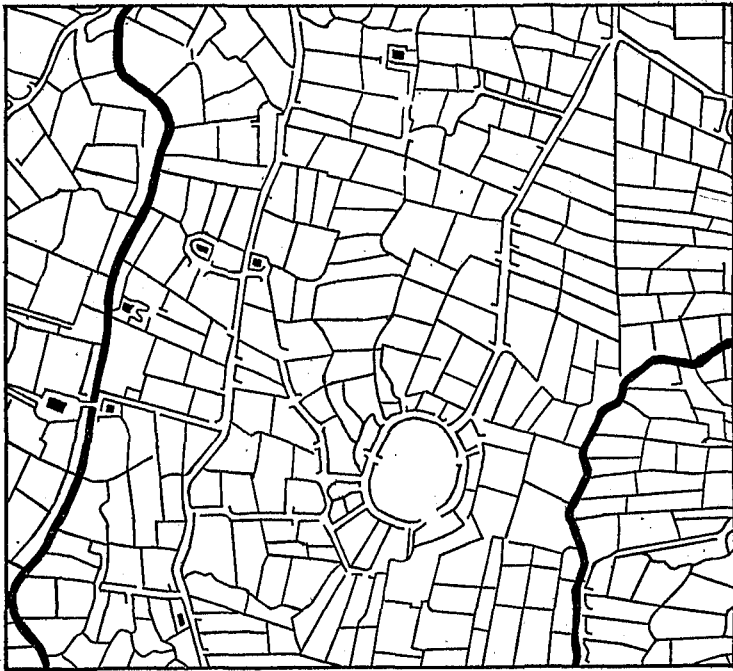
Op deze wijze zijn waarschijnlijk de Friezen in het terpg gebied ook te werk gegaan. De „Blockflur” zelf, de ligging en de vorm van de boerenbedrijven in dit gebied en het ontbreken van historische bewijzen voor het bestaan van een markeorganisatie, bewijzen dit.

De „Blockflur” is wat men zou kunnen noemen een spontane, een natuurlijke verkaveling. Ze ontstaat overal, waar men zonder een bepaald systeem te volgen, alleen maar, omdat men nu eenmaal niet alles aan één stuk kan laten liggen, den grond gaat verdeelen. Zoo vindt men deze wijze van verkaveling b.v., waar in de middeleeuwen kloosters, vorsten of andere grootgrondbezitters groote complexen onverdeelden grond in handen kregen. Op rationeele verkaveling stelde men toen, zooals we in ons vorig artikel opmerkten, nog geen prijs; men verdeelde grond in stukken, zooals dat het gemakkelijkste uitkwam en het resultaat waren onregelmatig vierkante percelen: de „Blockflur”.

Een dergelijke spontane verkaveling ontstaat nu ook als de verdeling van grond plaats vindt op de wijze, als waarop de Friezen dat hebben gedaan. Toen zij zich in het Noorden van

onze provincie vestigden, was er nog grond in overvloed. Ieder gezinshoofd uit het geslacht koos zich een of meer stukken uit, die hem geschikt voorkwamen en scheidde die van de andere af. Met deze afscheiding gaf hij zich weinig moeite; hij volgde de in het terrein aanwezige geulen en laagten en voegde enkel waar dit noodig was er nieuwe slooten aan toe. Aanvankelijk bleef er waarschijnlijk nog heel wat grond over, die in gemeenschappelijk bezit bleef van de geslachten. Op den duur echter werd alles ontgonnen en ging daarmee in particulier bezit over. Zoo werd het land zonder regelmaat en zonder systeem verdeeld en ontstond de „Blockflur”.

Bekijkt men op een kadasterkaart een Drentsch dorp, dan kan men veelal op de esschen nog duidelijk de regelmatige smalle perceeltjes naast elkaar zien liggen. Van een dergelijke regelmaat is op het oudst bewoonde deel van de Groninger klei niets te ontdekken.

Terpdorp met „Blockflur”.

Het kaartje stelt voor het dorp Marsum, bij Appingedam, met omgeving.

Een boer woont altijd het liefst zoo dicht mogelijk bij zijn eigen land en, als het kan, er midden in. Waar in den oud-Germaanschen tijd gemeenschappelijk grondbezit heerschte, zoals b.v. in Drente, was dit onmogelijk, om de eenvoudige reden, dat geen enkele boer eigen grond had. De boeren waren dus wel gedwongen in één groep bijeen te gaan wonen. Naderhand, toen het bouwland geleidelijk in persoonlijk eigendom overging, bleven de woningen op de plaats, waar ze van oudsher hadden gestaan en men weet, hoe nog vandaag aan den dag in de oud-Drentsche dorpen de meeste boerderijen om den brink bijeenstaan. De Friezen echter, met hun individueel grondbezit, konden wel temidden van hun land gaan wonen en het is merkwaardig, dat de Oostfriesche onderzoeker, Dodo Wildvang, dan ook inderdaad door opgravingen heeft aangetoond, dat de Friezen in den oud-Germaanschen tijd op in het land verspreide boerenhoeven hebben gewoond en niet in groepen bijeen.

Deze toestand heeft zich echter niet gehandhaafd. Het is een wel vrij algemeen aanvaard feit, dat onze kusten een neiging tot daling vertoonen. Er zijn verschillende teekenen, die er op wijzen, dat deze bodemdaling zich omstreeks het begin van onze jaartelling, of misschien ook reeds vroeger, in sterkste mate heeft doen gevoelen. Wat hiervan de oorzaak is geweest, kunnen we hier buiten beschouwing laten, maar een feit is, dat het water vrij sterk en betrekkelijk plotseling is gestegen. De Friezen, die eerst hoog en droog op de klei hadden gewoond, kregen met het water te kampen. Dijken maken konden ze nog niet en het land verlaten, waar ze reeds zoo lang woonden, wilden ze ook niet. Zoo hebben ze zich de

bekende woonheuvels, de wierden, opgeworpen en deze in den loop der tijden steeds meer opgehoogd. De boerderijen, die in het land niet meer veilig stonden, werden hier opnieuw opgebouwd. Misschien, dat men in den tijd, dat men met het bouwen van de terpen begon, op den beganen grond nog landbouw uit kon oefenen. Het water steeg echter steeds hoger en tenslotte was alleen maar meer op de hellingen van de terpen landbouw mogelijk; de rest van den grond kon alleen nog maar voor veeleel worden gebruikt.

Wanneer de Friezen met het maken van dijken zijn begonnen, valt moeilijk te zeggen. De eerste dijken zijn waarschijnlijk binnendijken geweest; pas later begon men met de zwaardere zeedijken. Toen men echter eenmaal zoover was, dat men door de zeedijken het land in normale omstandigheden tegen de zee kon beschermen, hebben de boeren de terpen weer verlaten en zich weer temidden van hun landerijen gevestigd, waar ze nu nog wonen.

Zoo is de toestand in het grootste deel van de kleistreken in het noordelijk deel van onze provincie gegroeid. Daar liggen vele landerijen waarschijnlijk nog bijna precies, zooals ze ongeveer 2000 jaar geleden door de Friezen zijn afgebakend. Want niets is in het algemeen conservatiever, dan de verkaveling van den bodem. Er wordt wel eens een sloot dicht gegoooid, of een nieuwe gegraven en er wordt wel eens een bochtje weggenomen. In hoofdzaak blijft echter alles, zooals het van ouds geweest is, omdat men zelden veel aan den vorm van zijn perceelen kan veranderen, zonder met zijn buurman in conflict te komen. Eerst de tegenwoordige tijd met zijn ruilverkaveling, zijn enorme openbare werken en zijn streven naar uiterste rationaliteit, ook in dit opzicht, zal hier misschien verandering brengen.

Volledigheidshalve moeten we er nog even op wijzen, dat we niet overal, waar we in onze provincie een „Blockflur” aantreffen, te maken hebben met een verkaveling van denzelfden oorsprong als die in het gebied, waar we de wierden vinden. In de eerste plaats geldt dit voor den ouden Fivelboezem in het Noordoosten van Fivelgo. Deze werd eerst in den loop van de latere Middeleeuwen ingedijkt. Een groot deel van deze ingedijkte landen kwamen in bezit van de kloosters en, zooals we reeds opmerkten, waar groote complexen onverdeelde grond in één hand komen en zonder systeem worden verdeeld, ontstaat als vanzelf de „Blockflur”. Toch valt het op, dat het gebied van den Fivelboezem wel wat minder onregelmatig is verdeeld, dan het oudere gebied en dat de wegen hier dan ook niet zoo bochtig zijn als in het overige deel van het Hoogeland!

Hetzelfde geldt voor een deel van de landerijen, die uit de Lauwerszee zijn ingepolderd. Ook deze kwamen grotendeels in handen van grootgrondbezitters en ook hier vindt men een „Blockflur”.

Dr. E. W. HOFSTEE.

MARKTBERICHTEN.

Groningen, 14 Sept.	VEE.		
	1e soort	2e soort	3e soort.
Kalf- en melkkoeien	f 270—280	f 240—260	f 170—200
Kalfvaarzen	• 220—250	• 170—190	• ———
Vroegm. koeien	• 190—220	• 150—170	• ———
Vare koeien	• 160—180	• 120—140	• ———
Stieren	• 0.60—0.62	• 0.54—0.56	• ———
Slachtvee	• 0.67—0.68	• 0.58—0.62	per kg slachtgewicht.
Vette kalveren	• 0.90—0.92	• 0.78—0.82	p. kg slachtgew.
Melkschapen	• 17—22	• ———	f ———
Weideschapen	• 18—22	• ———	• ———
Vette lammeren	• 16—19	• ———	• ———
Weidelammeren	• 9—12	• ———	• ———
Vette schapen	• 28—32	• 20—24	• ———
Biggen	• 10—16	(f 1.60—f 2.— per week)	• ———
Vette varkens		f 0.59—0.60	f 0.54—0.57
Zouters			• 0.55—0.56

De aanvoer bestond uit: 560 runderen, 250 kalveren, 135 vette- en graskalveren, 891 schapen, 472 varkens, 5 paarden, 16 bokken, 164 biggen. Totaal 2493 stuks vee.

De stemming van den handel in kalf- en melkvee verliep heden zeer traag. Voor Holland werd weinig of niets gekocht, waardoor de vorige weeksprijzen met moeite waren te bedingen. Voor slachtvee

Iets over de geschiedenis van den bodem in de provincie Groningen.

III.

De opstreckende heerden.

De opstreckende heerd is in de litteratuur over de geschiedenis van den bodem een vrijwel onbekende grootheid. Toch verdient deze kavelform en om het bijzondere aspect, dat zij aan tal van Nederlandsche dorpen geeft en om haar interessante geschiedenis alleszins de aandacht.

Zooals we in ons vorige artikel schreven, vestigden de Friezen zich oorspronkelijk op de oude klei van het kustgebied, in de streek, waar we nu de terpen vinden. Toen de Friezen zich daar neerzetten, woonden op de hooge zandgronden van Drente reeds de voorouders van de tegenwoordige Saksische bevolking van deze provincie. Tusschen de hooge klei van het terpgebied en de hooge zandgronden van het Saksische gebied ligt een gordel van hooge en lage venen en soms ook lage klei, hier en daar doorsneden door langgerekte zandruggen. Tot dezen gordel, die de hooge klei van de hooge zandgronden scheidt, behooren de volgende deelen van ons gewest: het Zuiden van het Westerkwartier, het lage kleigebied om Bedum (Innersdijk), Duurswold, het Wold-Oldambt, dat voor het ontstaan van de Dollard grootendeels uit lage venen bestond en tenslotte Westerwolde. Het zijn dus de gebieden, waar, zooals we in ons eerste artikel opmerkten, de naam „wold” in plaats- en streeknamen zoo veelvuldig voorkomt. Waarschijnlijk bevond zich hier in het begin van onze jaartelling een machtige woudbarrière. Zooals vroeger zooveel voorkwam, vormde ook hier een groot bosch het grensgebied tusschen twee stammen. Ten Noorden van deze „Wolden” woonden de Friezen, ten Zuiden ervan de Saksen. De scheidende werking, die dit bosch uitoefende, werd nog versterkt door de lage ligging van een groot deel van dit gebied. Neemt men de hoogtekkaart van Nederland ter hand, dan blijkt, dat men in de „Wolden” de laagste deelen van onze provincie vindt. Het Groninger spraakgebruik, dat een deel van dit gebied het „Lageland” noemt, in tegenstelling tot de oude klei van het terpengebied, dat als „Hoogeland” wordt aangeduid, wijst reeds in deze richting.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat de „Wolden” in den tijd, voordat de daling van den bodem, waarover we in het vorige artikel schreven, gevaarlijke vormen aannam, een geringe bevolking hebben gehad. Het terugvinden van een naderhand met slijk overdekte oud-Germaansche boerenhoeve in de omgeving van Bedum wijst in die richting, evenals het vinden van voor-historische gebruiksvoorwerpen in de venen. Toen het water echter steeds verder steeg, moest men zich uit dit grootendeels zoo laag gelegen gebied terugtrekken en in de eerste eeuwen na onze jaartelling vormden de „Wolden” waarschijnlijk een onbewoonbaar en onbegaanbaar woudmoeras. Dat dit land eeuwenlang onbewoond is geweest, wordt bewezen door het ontbreken van terpen. Op het Hoogeland kon men zich zonder deze heuvels niet tegen het water beveiligen. Had men de lager gelegen landen in de „Wolden” willen bewonen, dan zou men ze daar in ieder geval noodig gehad hebben. Terpen komen er echter niet voor.

Een uitzondering vormen de zandruggen in de Wolden. Deze vormden als het ware eilandjes in de lager gelegen gronden en ze kwamen, althans gedeeltelijk, ook nadat het water was gestegen, voor bewoning in aanmerking. Dit gold vooral voor de zandruggen in dat deel van de Wolden, dat grensde aan de hoogere gronden van Drente. Deze lagen het hoogst. Zoo vond men in de eerste eeuwen van onze jaartelling in het tegenwoordige Westerwolde dan ook een bevolking van Saksischen oorsprong, die daar waarschijnlijk al sinds onheugelijke tijden had gewoond.

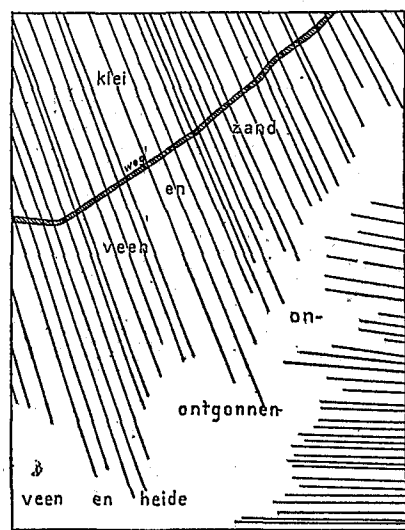
Het aan het Friesche gebied grenzende deel van de Wolden, dus het Wold-Oldambt, Duurswold en het zuidelijk Westerkwartier, was echter onbewoond.

Ondertusschen kregen de Friezen te worstelen met een moeilijk probleem. De stijging van het water ging steeds verder en als gevolg daarvan gingen in den loop van eeuwen aan de zeezijde groote stukken land verloren. Verschillende schrijvers weten te vermelden, dat op de Wadden sporen van vroegere

bewoning gevonden zijn. De menschen, die hier eens hebben gewoond, hebben voor het stijgende water moeten wijken. Het gevolg hiervan was, dat er bij de Friezen langzamerhand gebrek aan grond begon te komen. Men moest naar nieuw land zoeken. Maar waar dit te vinden?

De Friezen hebben toen het oog laten vallen op de Wolden, die ze, toen al weer vele eeuwen geleden, hadden moeten verlaten. Het spreekt vanzelf, dat de Wolden, in dien tijd nog veel minder dan vroeger, niet zonder meer voor kolonisatie geschikt waren. Wilde men dit gebied gaan bewonen, dan moest men het eerst beschermen tegen het water, dat zoowel van de hooge klei van het Hoogeland, als van de hooge zandgronden van Drente hier naar toe stroomde. Hiervoor was maar één middel: het leggen van dijken. Hier in de Wolden hebben de Friezen naar alle waarschijnlijkheid dan ook hun eerste dijken gebouwd. Dat ze zijn begonnen met het leggen van deze binnendijken en zich pas later aan de zwaardere zeedijken hebben gewaagd, ligt voor de hand. Van vele van deze dijken zijn nu nog de sporen terug te vinden. Zoo is de nog bestaande z.g.n. Wolddijk door de Friezen aangelegd om het lage land om Bedum te beschermen tegen het afstroomende bovenwater van het Hoogeland, terwijl de z.g.n. veendijken, waarvan men in verschillende deelen van onze provincie de resten nog terugvindt, hebben gediend, om het water, dat via de hooge venen uit Drente afstroomde, uit de Wolden te keeren.

Zoo hebben de Friezen langzamerhand de Wolden droog gelegd en gekoloniseerd. Wanneer men hiermee is begonnen, valt natuurlijk niet precies te zeggen, doch de legende verhaalt, dat de heilige Walfridus de landen om Bedum voor bewoning geschikt heeft gemaakt. Mag men dit verhaal vertrouwen, dan is men omstreeks 800 dus al met de bedijking en de kolonisatie begonnen. Sindsdien is men steeds verder gegaan en men mag wel aannemen, dat omstreeks het jaar 1000 alle dorpen in deze streek in oorsprong aanwezig waren. Wel heeft de bevolking van de Wolden, de „woudmenschen”, zooals ze in de middel-euwsche geschiedbronnen worden genoemd, nog lang het karakter van een groep weinig beschaafde voortrekkers gedragen. De beschrijving, die in de kroniek van Emo en Menno van hen wordt gegeven, is niet zoo erg vleien.

Opstreckende heerden in de omgeving van Wijmeer (Oost-Friesland).

Na deze inleiding komen we tot ons punt van uitgang, de opstreckende heerden, terug. Hier in de Wolden, bij de kolonisatie door de Friezen, is n.l. de opstreckende heerd geboren. Zooals we in ons vorig artikel hebben trachten aan te toonen, hebben de Friezen, toen zij zich op de hooge klei van het terpgebied vestigden, de verdeling van den grond aan het toeval overgelaten. Er was in die tijd nog grond in overvloed en men behoefde er dus niet zoo scherp op toe te kijken, dat ieder zijn partje kreeg. Later leerden ze door den ondergang van de gronden aan de waddenkust het gebrek aan grond kennen en toen ze nu de Wolden gingen koloniseeren, hebben

ze gezocht naar een verdelingssysteem, dat iederen kolonist ongeveer evenveel gaf. Een dergelijk systeem, al was het dan eenigszins primitief (oppervlakten berekenen kon men toen nog niet), vond men in de verdeling op basis van het recht van opstrek. Het recht van opstrek, dat nooit geschreven recht, doch steeds gewoonterecht is geweest, zouden we als volgt willen formuleeren: *het is het eigendomsrecht, dat een grondbezitter heeft op de voor en achter zijn in cultuur gebrachte gronden gelegen onontgonnen gronden (eventueel aanwassen), voor zoover ze liggen binnen de verlengden van zijn zwetsloten en binnen de grenzen van zijn buurschap of dorp.*

Men moet zich voorstellen, dat de kolonisten als volgt te werk gingen: men vestigde zich bij de kolonisatie, ter wille van de veiligheid, op een in het terrein aanwezige hoogte, op een der dijken, die men, om het land droog te houden, had aangelegd, of op een van de langgerekte zandruggen, die in de Wolden zooveel voorkomen. Langs den primitieven weg, dien men over deze hoogte aanlegde, mat men voor iederen kolonist een bepaald aantal voeten of roeden uit, die dan de breedte van zijn hoeve voorstelden. Loodrecht op den weg mocht de kolonist dan voor- en achteruit zijn zwetsloten in het onontgonnen land opgraven. Zijn hoeve, zijn „heerd”, „strekke zich op” in het onontgonnen land, strekte zich op „te veen en te velde”, zooals men in oude koopcontracten nog wel eens kan lezen. Alles, wat tusschen zijn zwetsloten of tusschen hun verlengden lag, was zijn eigendom, tot aan de grenzen van de buurschap (de „kluft”), waarvan hij deel uitmaakte.

Dat de kolonist zijn zwetsloten tot aan de grens van het gebied van de kluft mocht doortrekken, beteekende geenszins, dat hij dat ook steeds deed. Integendeel, in de Wolden heeft men eeuwenlang groote stukken grond onverdeeld laten liggen. De gronden, die het verst van den weg (dus van het hoogste gedeelte) af lagen, waren in den regel de laagst gelegene en de slechtste. Dit, samen met de afgelegen ligging, had ten gevolge, dat men ze de moeite van het verdeelen en ontginnen niet waard achtte. Zoo lagen aan het eind van de opstreckende heerden in de Wolden tot voor betrekkelijk korte jaren dan ook groote oppervlakten onverdeeld land. Veelal gebruikte men ze voor gemeenschappelijke weide en ze stonden dan ook wel bekend onder de naam „meenschar” (gemeene weide). Deze naam „meenschar” heeft verschillende onderzoekers op een dwaalspoor gebracht. Zij meenden, dat men hier te maken had met werkelijk gemeenschappelijk grondbezit en ze hebben er zelfs een bewijs in willen zien voor een vroeger algemeen gemeenschappelijk grondbezit in de oud-Friesche landen. Zooals echter uit het voorgaande blijkt, is hier van werkelijk gemeenschappelijk grondbezit geen sprake. De meenscharren aan het eind van de opstreckende heerden waren enkel complexen van individuele bezittingen, die echter nog niet onderling waren afgescheiden en die gemeenschappelijk werden gebruikt. Bij werkelijk gemeenschappelijk grondbezit, zooals men dat b.v. vroeger in Drente vond, kan een grondbezitter nooit een bepaald stuk aanwijzen als het zijne en hij kan van zijn medegerechtigden niet eischen, dat zij hem zijn aandeel als persoonlijk eigendom afstaan. Iedere bezitter van een opstreckende heerd echter mocht te allen tijde, zonder aan zijn dorpsgenooten toestemming te vragen, zijn zwetsloten doortrekken over den nog onverdeelden grond. Alles wat dan tusschen zijn slooten lag was zijn eigen, onvervreemdbaar bezit. In latere eeuwen, toen door verbeterde ontginningsmethoden, verbeterde afwatering en toenemende behoefte aan cultuurgrond deze afgelegen landerijen meer waarde kregen, hebben de individuele boeren dan ook allen hun zwetsloten doorgetrokken en de meenscharren zijn als vanzelf verdwenen. Slechts in enkele gevallen, waar men den oorspronkelijken toestand vergeten was, schijnt deze verdeling nog wel eens moeilijkheden te hebben opgeleverd. Hoe de toestand vroeger is geweest, blijkt duidelijk uit het hierbij gevoegde kaartje, dat een deel van een Oostfriesch dorp voorstelt. Daar is nog niet, zooals in ons land, alle grond aan het einde van de opstreckende heerden verdeeld en ontgonnen. Men ziet duidelijk, hoe hier de verschillende boeren lang niet allen even ver in het onontgonnen gebied zijn doorgedrongen. Ieder graaft overeenkomstig zijn recht, zijn zwetsloten zoo ver door als het hem belieft; van gemeenschappelijk grondbezit is geen sprake. De nog onverdeelde

landerijen aan het eind van de opstreckende heerden zijn geen gemeenschappelijk bezit doch, om het zoo maar eens uit te drukken, latent privaatzit.

Dr. E. W. HOFSTEE.

INGEZONDEN MEDEDEELING.

MARKTBERICHTEN.

MARKTBERICHT VAN DE VEREENIGING „DE BEURS”.

	Per 100 kg.		
Groningen	22 Sept. 1936	14 Sept. 1937	21 Sept. 1937
Rode tarwe	f 0,— 0,—	f 0,— 0,—	f 0,— 0,—
Witte tarwe	„ 0,— 0,—	„ 0,— 0,—	„ 0,— 0,—
Rogge	„ 7,50— 8,20	„ 7,50— 7,85	„ 7,25— 7,85
Wintergerst	„ 5,50— 6,25	„ 6,50— 7,60	„ 7,— 7,80
Zomergerst	„ 5,75— 6,25	„ 7,— 7,65	„ 7,— 7,75
Bigo gerst	„ 5,75— 6,—	„ 0,— 0,—	„ 7,— 7,55
Witte haver	„ 5,80— 6,15	„ 5,50— 6,35	„ 5,50— 6,55
Gele haver	„ 0,— 0,—	„ 0,— 0,—	„ 0,— 0,—
Zwarte haver	„ 5,75— 6,10	„ 5,75— 6,20	„ 5,75— 6,30
Rozijne Erwten	„ 0,— 0,—	„ 0,— 0,—	„ 0,— 0,—
Blauwpeulervvten	„ 0,— 0,—	„ 0,— 0,—	„ 0,— 0,—
Groene erwten	„ 6,50— 9,—	„ 7,— 9,75	„ 7,— 10,—
Schokker erwten	„ 0,— 0,—	„ 0,— 0,—	„ 0,— 0,—
Paardenboonen	„ 0,— 0,—	„ 7,50— 8,75	„ 7,50— 8,90
Wierboonen	„ 0,— 0,—	„ 7,50— 8,75	„ 7,50— 8,90
Walsche boonen	„ 5,25— 5,75	„ 7,50— 9,25	„ 7,50— 9,25
Duiveboonen	„ 7,50— 9,—	„ 8,— 10,25	„ 0,— 0,—
Koolzaad	„ 7,— 10,50	„ 10,— 13,50	„ 0,— 0,—
Karwijzaad	„ 14,— 19,—	„ 18,— 23,50	„ 18,— 23,—
Geel mosterdzaad	„ 0,— 0,—	„ 12,— 18,—	„ 0,— 0,—
Kanariezaad	„ 9,— 13,—	„ 8,— 11,—	„ 8,— 11,—
Blauwbloei lijnzaad	„ 0,— 0,—	„ 0,— 0,—	„ 0,— 0,—
Witbloei lijnzaad	„ 0,— 0,—	„ 0,— 0,—	„ 0,— 0,—
Blauwmaanzaad	„ 14,— 18,—	„ 20,— 27,50	„ 20,— 29,—

Buitenlandsche rogge en gerst werden als volgt verkocht:

Rogge	f 0,— 0,—	f 0,— 0,—	f 0,— 0,—
Voergerst	„ 6,70— 6,90	„ 7,60— 7,80	„ 7,65— 8,85
Platte Mais	„ 0,— 0,—	„ 7,40— 7,60	„ 7,30— 7,50
Ronde	„ 6,55— 6,75	„ 7,40— 7,60	„ 7,30— 7,50

De korting en bijbetaling bedraagt per 100 k.g. voor Rogge (natuurgew. 64 Kg.) 5 ct. per kilo

Alle Haversoorten	„ 72	„ 5	„ 5	„ 5
Bigot Gerst	„ 60	„ 5	„ 5	„ 5
Alle andere soorten	„ 65	„ 5	„ 5	„ 5
Zomergerst	„ 60	„ 5	„ 5	„ 5
Wintergerst	„ 60	„ 5	„ 5	„ 5

Aanvoer matig. Granen vaster. Zaderijen traag. Peulvruchten prijs-houdend. Middenmarkt wintergerst f 7.70 en witte haver f 6.40.

De Noteeringcommissie.

OVERZICHT GRAANMARKT.

Het aanbod was heden wederom zeer matig, doch iets ruimer dan de vorige week; de stemming was voor granen vaster, terwijl de zaderijen daarentegen traag waren.

De aangeboden partijtjes afwijkende kwaliteiten voertarwe werden vrij vlot verkocht van f 5—f 7, al naar gelang van kwaliteit.

Rogge was wederom moeilijk koopbaar wegens te hoogen vraag-prijs, laatbeurs werd vrij algemeen verkocht van f 7.80—f 7.85.

Wintergerst vast gestemd en 20 cent hooger, werd bij klein aanbod verhandeld in de prima pelsoorten van f 7.75—f 7.80; de handels-kwaliteiten brachten van f 7.70—f 7.75 op.

Zomergerst 10 cent hooger, werd langzaam verkocht van f 7.60—f 7.75, al naar gelang van kwaliteit.

Iets over de geschiedenis van den bodem in de provincie Groningen.

IV.

De opstrekken de heerden. (slot)

In het vorige artikel is beschreven, hoe de Friesche bewoners van het terpgebied in het Noorden van onze provincie, door het verdwijnen van groote stukken land aan de waddekust, gebrek kregen aan grond. Zij hebben toen het gebied van de Wolden — het Wold-Oldambt, Duurswold, de omgeving van Bedum en het zuidelijk Westerkwartier dus — gekoloniseerd. In dit nieuwe gebied hebben ze den grond verdeeld volgens het principe van het recht van opstrek en zoo zijn in deze streken de opstrekken de heerden ontstaan.

Het recht van opstrek is, voor zoover dit valt na te gaan, een Friesche ontdekking. We vinden de opstrekken de heerden — zij het dan onder een anderen naam — niet alleen in onze provincie, doch overal in ons land en daarbuiten, waar de Friezen in de Middeleeuwen koloniën hebben aangelegd. In de eerste plaats komen ze voor in het „Wold” gebied van de tegenwoordige provincie Friesland. Zooals men weet, is de geografische gesteldheid van deze provincie ongeveer dezelfde als die van Groningen. Ook hier vinden we langs de kusten een gebied van betrekkelijk hoog gelegen klei, dat eveneens door de Friezen, toen ze zich in deze landen vestigden, in beslag werd genomen en waar later om dezelfde redenen als in Groningen (zie artikel II) terpen ontstonden. Ook tusschen de hooge klei van Friesland en de hoogere gronden van Drenthe ligt een gordel van veengronden, doorsneden door zandruggen. Ook bevinden zich in dezen gordel, waar deze aan de hooge klei grenst, de laagstgelegene deelen van deze provincie. Alles wijst er op (men denke slechts aan de plaats en streknamen), dat ook hier eens een groot woud de grens vormde tusschen Friezen en Saksen. Toen door de daling van den bodem hier eveneens gebrek aan grond optrad, is men er op dezelfde wijze te werk gegaan als de vroegere Friesche bewoners van onze provincie. Men heeft de Wolden voor bewoning geschikt gemaakt en er de lange „Reihendorfer” met opstrekken de heerden aangelegd. De Saksische invloed ontbreekt, naar het schijnt, in Friesland evenmin. Al vindt men in het „Wolden” gebied in het Oosten van Friesland geen aangesloten Saksisch gebied, zooals Westerwolde in onze provincie, sommige dorpen in die streek, b.v. Oosterwolde, zijn van oorsprong ongetwijfeld zuivere markdorpen.

In Oost-Friesland is de toestand precies dezelfde. Ook daar vinden we langs de kust terpdorpen met „Blockflur” en dan verder in het binnenland een streek waar de plaats- en streknamen opvallend veel op „wold” eindigen en waar we opstrekken de heerden vinden. Waar dit „Wold” gebied overgaat in de hoogere zandgronden, vinden we ook in Oost-Friesland Saksische markdorpen.

Doch ook buiten deze drie gewesten — het kerngebied van Frieschen stam — vinden we de opstrekken de heerden. Zoo komen ze voor in Noord-Holland, in het Westen van Utrecht en in den kop van Overijssel. Bekend zijn de opstrekken de heerden van Staphorst en Rouveen. Men weet, hoe daar het systeem van de opstrekken de heerden tot zeer ongunstige kavelvormen aanleiding heeft gegeven. Hebben de opstrekken de heerden in het algemeen door den aard van hun ontstaan al geen erg gunstigen exploitatievorm (lang en smal), in Staphorst heeft men dit tot in het absurde verergerd, door bij vererving op meerdere erfgenamen en bij andere gelegenheden de bedrijven telkens in de lengte te splitsen. Men kreeg zodoende tenslotte stroken grond van vele kilometers lengte en soms slechts eenige meters breedte.

Ver van hun oude stamland hebben de Friezen de opstrekken de heerd verspreid. Toen in de Middeleeuwen de Duitsche vorsten de Slavische landen over de Elbe veroverden en deze trachtten te bevolken, hebben ze daar veel Nederlandsche kolonisten en zoo ook veel Friezen naar toe getrokken. Daar, in Oost-Duitschland, zijn de Friezen hun oude zeden trouw gebleven. Ze hebben er hun kolonies aangelegd

op Friesche wijze: ze hebben de hun toegewezen gronden verdeeld volgens het principe van het recht van opstrek. Zoo vinden we nu nog, eeuwen later, in Duitschland over de Elbe hier en daar dorpen met opstrekken de heerden, als getuigen van de cultuurbrengende werkzaamheid, die de Friesche boeren eens in deze streken hebben verricht. De traditie erkent dit, want nog steeds staat in deze deelen van Duitschland de opstrekken de heerd bekend als de „Holländische Hufe”.

Overal waar we de opstrekken de heerd vinden, is deze kavelvorm het teken van kolonisatie door de Friezen of althans van belangrijken Frieschen invloed. In ons gewest is de scheiding tusschen het gebied van de opstrekken de heerden en dat van de markdorpen dan ook de scheiding tusschen de streken met een bevolking van oorspronkelijk overwegend Friesche en de streken met een bevolking van oorspronkelijk overwegend Saksische herkomst. Op onze stafkaarten, in de verkaveling, die daarop staat aangegeven, is dan ook een belangrijk deel van de geschiedenis van ons gewest geschreven. Ze vertellen ons, hoe de Friezen uit het gebied van de hooge klei in het Noorden steeds verder zuidwaarts zijn getrokken in de Wolden, hoe ze daar met de Saksen in botsing zijn gekomen en hoe ze met deze een strijd om het bezit van den bodem hebben gestreden.

Zooals we reeds eerder vermeldde, waren in het zuidelijk gedeelte van de Wolden, n.l. Westerwolde en in de omgeving van de tegenwoordige stad Groningen, van oudsher de Saksen woonachtig. Toen nu de Friezen in de Wolden koloniseerend zuidwaarts drongen, stuitte ze tenslotte op de Saksische nederzettingen. De aanraking tusschen de leden van de beide stammen was niet steeds van den meest vriendschappelijken aard. De Friezen probeerden de Saksen uit hun gebied te verdringen en vanzelfsprekend verzetten de laatsten zich hiertegen. Zoo stelden de Westerwolders zich b.v. in 1316 onder bescherming van den bisschop van Munster om zodoende diens bescherming te verkrijgen tegen de Friezen en meer speciaal tegen de woeste bewoners van het aangrenzende Reiderland, die hun voortdurend het leven lastig maakten. Al wordt het niet duidelijk gezegd, uit andere verschijnselen blijkt wel, wat de ondergrond van dezen strijd was. In 1316 wordt o.a. gesproken van Vrieschelo, één der vijf kerspelen van het oude Westerwolde. Het kerspel werd toen echter niet „Vriesche”lo genoemd, doch alleen maar „Lo”. Een honderd jaar later, als deze plaats weer eens in de stukken wordt genoemd, heet ze echter „Vriesche”lo. Dit doet reeds vermoeden, wat er ondertusschen was gebeurd: de strijd om den bodem, die hen in 1316 den steun van den bisschop had doen zoeken, was ten nadeele van de Westerwolders verlopen. De Friezen hadden zich van dit kerspel meester gemaakt. Dat dit inderdaad gebeurd is, wordt door verschillende andere feiten bevestigd. Is één blik op de kaart voldoende om te constateeren, dat het overige Westerwolde een echt markegebied is, in Vrieschelo vindt men de Friesche opstrekken de heerden in hun meest zuiveren vorm. Dat dit reeds eeuwenlang zoo is geweest, blijkt uit het feit, dat men in de 17de eeuw in Vrieschelo niet als in het overige Westerwolde per „mollenwaer”, d.i. per marketaandeel, stemde, doch naar het aantal „deimten” land, dat men bezat. Er was toen in Vrieschelo blijkbaar van gemeenschappelijk bezit, zooals in het markegebied, geen sprake; het individueel grondbezit heerschte er evenals in de andere Friesche deelen van ons gewest.

Niet alleen in Westerwolde, ook in de omgeving van de stad Groningen zijn de Friezen in het gebied van de Saksen doorgedrongen. In verschillende deelen van het Gorecht, dat in de vroege middeleeuwen, evenals de stad, deel uitmaakte van het Saksische Drenthe, vinden we duidelijke opstrekken de heerden. Uit enkele historische berichten valt op te maken, dat Friezen en Saksen ook hier niet steeds in vrede hebben geleefd.

De geschiedenis van het recht van opstrek in onze provincie leert ons, hoe een bepaalde instelling en nog wel een instelling, die enkel berust op gewoonterecht, zich ondanks alle geweldige veranderingen, die in het sociale leven plaats grijpen, zich eeuwen en eeuwen kan handhaven. Verschillende

omstandigheden hebben er toe bijgedragen, dat het in ons gewest langer dan ergens anders is blijven leven. Het recht van opstrek is een bepaalde vorm, waarin het recht van den aangrenzenden grondeigenaar op de onontgontien en aangewassen gronden zich voordoet. Dit algemeene recht is zeer oud en komt, of liever *kwam*, in verschillenden vorm in alle deelen van West-Europa voor. Reeds vroeg is dit recht echter bijna overal sterk beknot. Al in den tijd van Karel den Grootten en zijn opvolgers ontwikkelde zich een z.g.n. regaal, d.w.z. een koninklijk recht op de onbeheerde gronden. De koning ging deze als zijn eigendom beschouwen. Naderhand, toen de macht van den koning steeds afnam en die van de graven, hertogen enz. dienovereenkomstig steeg, ging het recht op de onbeheerde gronden op de laatsten over. Waar zich dan ook, zooals b.v. in Holland, een stevig grafelijk bestuur ontwikkelde, bleef van rechten van de aangrenzende eigenaars op den duur weinig over. In Friesland tusschen Vlie en Lauwers (het tegenwoordige Friesland dus) en Friesland tusschen Lauwers en Eems (dus het tegenwoordige Groningen) kon het grafelijk bestuur geen vasten voet krijgen. Het verdwijnt er aan het eind van de 11de eeuw en sindsdien zijn de Friezen „vrij”. Dit hield in, dat het recht van de belendende eigenaren op de onbeheerde gronden, dus de woeste gronden en de aanwassen, zich onbeperkt bleef handhaven; het recht van opstrek bleef dus volkomen functioneeren. In het tegenwoordige Friesland duurde dit tot 1498. In dat jaar beleende de Duitsche keizer Albrecht van Saksen met Friesland en deze trok alle grafelijke rechten, waaronder dus de rechten op de onbeheerde gronden, aan zich. Al werden de rechten van de grondeigenaars niet geheel opgeheven, ze werden in sterke mate beperkt.

Stad en Lande van Groningen echter wisten voorloopig nog hun onafhankelijkheid te handhaven en toen ze zich tenslotte onder Karel V plaatsten, erkende deze de bestaande oude rechten, evenals Philips II. Zoo bleef dus in Groningen alles bij het oude. Van de aangewassen gronden zegt het Ommelander landrecht van 1601: „Alle angeslagen (aangewassen) Landen sullen wesen der genen, den die an haer Landt anslaan, gelyck dat van Oldes is gewoontlick”. Dat ook woeste gronden eigendom bleven van de aangrenzende eigenaren, blijkt uit de geschiedenis van de Groninger Veenkoloniën. De exploitanten moesten, toen zij de venen aan de snede wilden brengen, deze koopen van de boeren in de aangrenzende dorpen. Zoo bleef dus het recht van opstrek in Groningen leven. Het breidde z'n werkingssfeer zelfs nog uit. Heerscht op het Hoogeland zelf de „Blockflur”, bij de verdeeling van de jongere wadpolders pastte men in den regel een systeem toe, dat feitelijk geen ander was, dan dat van het recht van opstrek.

Wat de woeste gronden betreft, verloor het recht van opstrek tenslotte in de 19de eeuw zijn beteekenis, omdat alle in aanmerking komende gronden waren verdeeld. Langs de kust handhaafde het zich echter. Alle pogingen, die het domeinbestuur in de 19de eeuw heeft aangewend, om de landeigenaren op grond van bepalingen van het burgerlijk wetboek het recht op de aanwas te ontnemen, faalden. De uitzonderingspositie, die de Groninger landeigenaren in dit opzicht innamen, werd door den rechter erkend. Het recht van opstrek bleef dus leven en nog in 1927 is de Carel Coenraadpolder aan de Dollard volgens dit principe verdeeld.

Een van de gevolgen van crisis en werkloosheid zal waarschijnlijk zijn, dat het nu tenslotte toch zal verdwijnen. De staat heeft zich om de landaanwinning in werkverschaffing te bevorderen, van uitgebreide rechten op de aanwas langs onze kusten verzekerd. Aan het recht van opstrek van de aangrenzende eigenaren komt hiermee een eind en zoo verdwijnt hier dus een stukje oud-Friesch recht, dat meer dan 1000 jaren lang in de agrarische geschiedenis van ons gewest een rol van groote beteekenis heeft gespeeld.

Dr. E. W. HOFSTEE.

Over onze boerderijen.

Het noordelijk en noordoostelijk deel van onze provincie, 't gebied van de vette kleigronden, is in den loop der eeuwen den waterwolf ontruikt. Hier geldt het aloude „Deus mare,

Batavus litora fecit”: God schiep de zee, de Bataaf de stranden. Enkele boerderijen in deze vruchtbare landouwen herinneren door haar namen direct of indirect aan deze worsteling met de verraderlijke zee.

Groot Zeewijk, de bekende kapitale boerderij ten noorden van Warffum in den Noordpolder, waaraan onafscheidelijk de klinkende naam *Reinders* is en blijft verbonden, komt reeds voor ongeveer vier eeuwen in oude stukken voor. Zooals we weten, woonde van 1707 tot 1731 de Engelsche graaf Van Clanricarty met verscheidene bedienden, een drielat, vroolijke dames en eenige muzikanten op het eiland Rottum. Bij den Kerstvloed van 1717 werd Rottum ook heerlijk geteisterd! De woning van den Engelschen graaf spoelde weg, zoodat hij met de zijnen in een boot moest vluchten. 't Gezelschap landde op de Veehoederij Groot Zeewijk, vond daar een vriendelijk tehuis. Nauwelijks was men echter geland, of een der drie dames schonk het leven aan een klein graafje. . . . Deze overleed kort na de geboorte. 't Lijkje werd naar Warffum vervoerd en daar in de kerk bijgezet. Oorspronkelijk een Veehoederij buiten den dijk, op een hoogte gebouwd, waar men bij vlooden de wijk nam voor de zee. . . . De hoogte is reeds lang afgegraven. De boerderij ligt thans maar weinig hooger dan het maaiveld. Onmiddellijk ten westen van Groot Zeewijk vindt men de boerderij *Klein Zeewijk*: eveneens aanvankelijk een Veehoederij. Deze staat nog op de oude hoogte. Voor het drenken van het vee bezat Groot Zeewijk drie, Klein Zeewijk twee dobben. Deze waren voor het inpolderen door dijken omringd, zoodat ze bij vlooden van het zee-water bevrijd bleven. Na het inpolderen zijn de dijken verdwenen. Bij Klein Zeewijk was echter nog lang een der dobben aanwezig, misschien nog wel. Buiten deze twee Veehoederijen vond men op de in 1811 binnengedijkte kwelderlanden (de *Noordpolder*) nog de Veehoederij van Albert Tonnis, ook gebouwd op een hoogte. Van de kwelderlanden achter Westernieland, den Andel, Warffum en Uskwerd bewaart men in 't Archief van den Noordpolder nog een duidelijke teekening van den landcommies C. Bumana van Aardenburg. In het midden kronkelt een breede stroomgeul in noordoostelijke richting naar de zee. Een voortzetting waarschijnlijk van het water de Oude Weer, dat bij Warffum uit de kleigronden komt. Groot en Klein Zeewijk lagen rechts en links van deze geul. De Veehoederij van Albert Tonnis bevond zich verder naar het noorden, aan een zijtak van de geul, even ten westen van de tegenwoordige sluis van den Noordpolder. Deze Veehoederij wordt in „Bestek en Condiitiën van het aanbesteden van den zeedijk voor den Noordpolder” nadrukkelijk aangewezen, voor het vast stellen van het peil. „Het peil — zoo leest men — is een ijzeren bout, zittende in den Westgevel van een huis of veehoederij van Albert Teunis (Tonnis), staande op het schor of kwelder, welk peil mede bij de nommerpalen aan het eind van ieder pand zal worden aangewezen.” Het terrein, waar Albert Tonnis z'n Veehoederij had gevestigd, wordt nog steeds aangeduid als Bultstuk. Waarschijnlijk ontstond deze naam naar de hoogte of bult, waarop huis en schuur gebouwd waren. Op de kwelderlanden — die in 1811 den Noordpolder vormden — vond men behalve de drie genoemde Veehoederijen, nog twee kleinere: die van Tjaart Rijkels en die van Anke Wilkes. Bovendien trof men er een 17-tal drinkdobben voor het vee. Zoo geeft de kaart de drinkdobbe van Hindrik Pieters, de Heusumer dobbe, Verhornster drinkdobbe, drinkkuil van Luutje Jans, enz.

Geert Reinders, kleinzoon van Geert Reinders, den bekenden uitvinder van het inenten tegen de vreeselijke runderpest, kocht omstreeks 1814 Groot Zeewijk met de daarbij behorende landerijen voor f 65000. Vaste huur f 1200 per jaar. Reinders en z'n echtgenoot betrokken in 1815 de boerderij. De bestaande schuur werd afgebroken en op een meer geschikte plaats weer opgebouwd. Tevens werd er een nieuwe schuur gebouwd: 75 M. lang, 24 M. breed, 15 M. hoog. Langen tijd de grootste in Nederland! Geert Reinders, een zeer verdienstelijke, algemeen ontwikkelde landbouwer, bracht op Groot Zeewijk tal van nieuwe uitvindingen op 't gebied van landbouw en veeteelt in toepassing. In 1849 werd hij tot lid der Tweede Kamer gekozen. Hij behoorde tot de partij van Thorbecke en bleef lid tot zijn dood in 1869. Wat de heer Reinders voor den landbouw gedaan heeft, hopen we later mede te deelen.

Een tweede boerderij, wier naam aan den gulzigen waterwolf